

Lars Kaspersen, Det lange århundrede i Lars Bo Kaspersen og Jørn Loftager, *Klassisk og moderne politisk teori*, Kbh.: Hans Reitzel 2009, side 318-321.

Nationalismen og imperialismen

Den stærke nationalisme kom også til syne i form af den kraftige imperialism, der slog igennem i 1800-tallets sidste årti og de første år af 1900-tallet. Imperialisme var ikke et nyt fænomen. Europæerne havde stort set kontinuerligt gjort store dele af resten af verden til deres interessesfære og skabt kolonier siden de store opdagelsesrejser begyndte i slutningen af 1400-tallet og frem til 1820'erne. Spansk, portugisisk, hollandsk og fransk ekspansion var blevet efterfulgt af det britiske koloniimperium. Imperialismen fra 1870'erne og frem til 1. Verdenskrig havde dog en anden karakter, som var relateret til nationalisme og den igangværende rivalisering mellem især de europæiske nationalstater. Ofte fremhæver imperialismeteorikere som John Hobson (1858-1940) og Lenin (1870-1924) (jf. kap. 34), at drivkraften bag denne voldsomme imperialism i slutningen af 1800-tallet primært var af økonomisk karakter. Jagten på billige råstoffer, markeder til afsætning af produkter, muligheden for at udbytte en svag, fattig og uorganiseret arbejdsstyrke er blot nogle af de motiver, der nævnes. Der er næppe tvivl om, at mange økonomiske aktører havde interesser i denne udvikling, men økonomiske teorier forklarer ikke det hele. Perioden frem til 1870'erne var domineret af ideer om frihandel, og desuden var holdningen både i England, Frankrig og Tyskland, at kolonierne var en byrde mere end en gevinst. Derfor talte mange politikere og kommentatorer om at opgive kolonier. Allerede Adam Smith (1723-1790) (jf. kap. 12) og Jeremy Bentham (1748-1832) (jf. kap. 21) havde foreslået, at kolonier skulle afskaffes. Derfor kan det virke besynderligt, at der i løbet af få år skete et holdningsskred af dimensioner og kolonikapløbet blev skudt i gang. En af forklaringer skal findes i udviklingen af den ekstreme politiske nationalisme, der blev et væsentligt ideologisk redskab i nationalstaternes intensiverede rivalisering. Den europæiske koncert, som i vid udstrækning havde spillet sammen siden 1815, var nu i praksis brudt sammen, og koncer-

tens funktion som magtbalanceskaber kunne ikke længere opretholdes. Magtbalanceprincippet var skudt i sæk, og staterne var overladt til en hobbesiansk naturtilstand i en alles krig mod alle. Statssystemet manglede en stopklods, og da et nyt „styringsprincip“ ikke kunne etableres, gik det galt. Staternes kamp endte i 1. Verdenskrig.

Stater besidder som andre politiske organisationsformer en iboende rationalitet, hvor overlevelse er målet. Både Europas politiske teoriehistorie og generelle politiske historie er en lang fortælling om forskellige statsformers kamp om overlevelse. Polis, imperium, den feudale stat, stænderstat, territorialstat og nationalstat er forskellige politiske organisationsformer, der har organiseret socialt liv og konkurreret indbyrdes om at finde rum til overlevelse. Perioden fra 1500-tallet til 1800-tallet kan ses som en udskillelseskamp, hvor nationalstaten endte med at blive den dominerende statsform på bekostning af andre politiske organisationsformer, der havde svært ved at følge med. Denne overlevelseskamp eskalerede i 1800-tallets sidste del, og da netop nationalstaten var den dominerende politiske organisationsform, blev overlevelseskampen særlig intens.

Nationalstaten bygger på en forestilling om et organisk og homogent fællesskab, hvor de regerende er identiske med de regerede. Derfor forventes alle borgere at bidrage til nationalstatens overlevelse. Nationalstaten trækker alle med ind i kampen, og netop nationalismen bliver et stærkt ideologisk redskab til at overbevise alle om nødvendigheden af at deltage i kampen. Den skærpede nationalisme og nationalstaternes overlevelseskamp bliver den væsentligste årsag til denne nye imperialism, der fører de europæiske nationalstater ud i en kamp med et næsten totalt globalt herredømme som konsekvens.

Max Weber (1864-1920) (jf. kap. 25) var ikke alene vidne, men også bidragsyder til denne udvikling. For Weber var der ingen anden mulighed end at deltage i det imperialistiske kolonikapløb, hvis den tyske nationalstat skulle overleve og kunne videregive nogle anstændige eksistensbetingelser til den næste generation. Tysklands samling og styrkelse blev i sig selv en af motorerne i stormagternes indbyrdes kamp. Så længe Bismarck var kansler, lykkedes det dog ham og Tyskland at undgå eskalation, idet Tyskland holdt lav profil med hensyn til at erobre kolonier. Tyskland fungerede som vært ved den såkaldte Berliner kongres i 1884, hvor de europæiske stormagter udstykkede Afrika. Først herefter begyndte Bismarck at spille det imperialistiske kort. Weber skrev sine politiske teoretiske bidrag efter Bismarcks afgang i 1890, hvor kejseren og den nye kansler arbejdede for, at også Tyskland skulle „have en plads i solen“. Da Tyskland ikke længere fungerede som moderator og selv tog for sig i Afrika, løb kapløbet dog løbsk.

Allerede forud for 1880 havde de europæiske stormagter haft en militær og økonomisk dominerende global position, men det karakteristiske ved den „ny“ imperialism var, at størstedelen af verden uden for Europa og USA i perioden mellem 1880 og 1914 reelt blev erobret, annekteret og underlagt administrativ kontrol af en lille håndfuld stater, primært Storbritannien, Frankrig, Tyskland, Belgien, Holland, Italien samt USA og Japan. Afrika og Stillehavsområderne, frem for

alt Østasien, blev delt mellem de nævnte stater. For Afrikas vedkommende startede det i 1878 med Frankrigs erobring af Vestafrikas kystområder. Derefter gik kolonihæren ind i den vestlige del af Sudan. I 1882 havde briterne besat Egypten, og i 1898 havde de erobret hele deltaet omkring den øvre Nil. I mellemtiden havde de tillige konsolideret sig i Syd- og Østafrika. I forbindelse med japanernes sejr over Kina i krigen 1894-1895 udnyttede europæiske og amerikanske ekspeditionsstyrker, at kineserne allerede var tvunget i knæ, og invaderede også Kina. Kun intern splittelse mellem invasionshærene forhindrede den komplette kontrol. Russerne øgede deres kontrol med dele af Centralasien. Hollænderne strammede grebet om de indonesiske øer, og Belgiens kong Leopold satte sig på Congo. Tyskland tog Tanganyika, Tysk Vestafrika samt en koloni på Ny Guinea. Det britiske Imperium styrkede sin uformelle indflydelse i Den Persiske Golf, Afghanistan, Tibet og det nordlige Burma.

De politiske, økonomiske og sociale forandringsprocesser i kolonier og erobrede områder var radikale, og de eksisterende samfund blev for altid ændret. Der skete ikke alene en udbygning og mange steder en direkte udplyndring, men også en ødelæggelse af de befolkningsgrupper, som havde levet der, før europæerne dukkede op, eksempelvis i New Zealand, USA og Sydafrika. Ydermere blev selv de – set fra Europa – fjerneste egne spundet ind i én global verden ved hjælp af nye transport- og kommunikationsmidler.

Den store acceleration 1870-1914:

Internationaliseringen, globaliseringen og sammenbruddet

Netop på det teknologiske plan tog udviklingen i 1800-tallets anden halvdel et kvantespring. Jernbanerne blev etableret og udvidet konstant. Antallet af skinnekilometer blev fordoblet mellem 1870 og 1900. Dampskibene vandt indpas, og allerede i 1819 havde det første dampskib krydset Atlanten på 21 dage. De nye skibe kunne muliggøre udvekslingen af varer fra hele verden og til billigere priser. Således udkonkurrerede billigt korn fra USA, Rusland og Australien det danske og andre europæiske landbrug i 1870'erne. Skibstrafikken og i nogle sammenhænge jernbanerne muliggjorde den ny og intensiverede imperialisme, da tropper, våben og ammunition kunne sendes ud i verden – hurtigere og i større mængder end tidligere. Skibsfart, jernbanedrift og telegrafen styrkede også den vestlige verdens handelsmuligheder. Råstoffer kunne hentes hjem, og landbrugs- og industrivarer kunne eksporteres. Udgravningen af Suezkanalen, Kielkanalen og Panamakanalen havde klare geopolitiske og økonomiske formål, og disse kanaler var nyskabelser med positive konsekvenser for imperialismen og internationaliseringen af handelen. Udviklingen i militærteknologi øgede styrkeforskellen mellem europæerne og befolkningsgrupperne i andre dele af verden, ikke mindst Asien og Afrika. Den medicinske forskning gjorde store fremskridt, hvilket bevirkede, at tropperne var bedre beskyttet, når de opererede i disse fremmede egne. Telegrafen skabte et globalt kommunikationssystem, som næsten var på omgangshøjde med vor tids inter-

net. Metropolerne og kolonierne blev nu knyttet tæt sammen, og de politiske og militære ledere kunne følge udviklingen i kolonierne ganske tæt, ligesom forretningsmændene kunne handle globalt. Kornpriserne i Chicago kunne øjeblikkeligt meddeles potentielle opkøbere i London.

Nye teknologier skaber dog ikke i sig selv dynamik og udvikling. Det sker kun i perioder, hvor der er en åbenhed for at optage og anvende teknologierne i den eksisterende sociale struktur. Nationalstaternes skærpede og intensiverede kamp om „en plads i solen“ i slutningen af 1800-tallet animerede politiske og økonomiske aktører til at støtte og anvende de teknologiske frembringelser i kampen for overlevelse. Den intensiverede kamp staterne imellem stillede krav til „konkurrenceevne“ i form af militær og økonomisk styrke, hvilket medførte, at staterne måtte være åbne for nye teknologier, der kunne sikre den enkelte stats overlevelse. Det er næppe helt forkert at drage paralleller til perioden fra 1980 til det første årti i 2000-tallet, hvor et lignende teknologisk kvantespring har fundet sted båret af satellitter, internet, computere og bioteknologier, og som på samme måde har bidraget til en øget internationalisering i form af intensiveret udveksling af varer, kapital, tjenesteydelser og arbejdskraft.

Den intense kamp staterne imellem, de store teknologiske landvindinger, industrialiseringens og kapitalismens gennembrud samt den voldsomme imperialismes bidrog til en kraftig internationalisering og globalisering. Hele verden blev spundet ind i et globalt netværk bestående af politiske og militære relationer samt en stærk internationaliseret handel. De fleste samfund i verden overtog den gregorianske kalender, og man opdelte verden i tidszoner og kørte på samme tid. Den såkaldte tredje verden blev i højere grad en del af den vestlige verden. Denne globaliseringstendens endte med et brag i 1. Verdenskrig, der resulterede i stærke og snævre nationale interesser, samtidig med at det store globale netværk delvist blev bombet i stykker.

Den store acceleration, drevet af staternes nationale interesser samt af kapitalinteresser, kapitalismens og industrialismens iboende logik, blev ikke mindst politisk ideologisk igangsat af en stærk politisk og økonomisk liberalisme. Bekæmpelse af protektionisme og toldbarrierer i kampen for frihandel var vigtige ingredienser i markedets globalisering. Fra 1890'erne indtraf imidlertid en modreaktion. Konservative, protektionistiske og snævre nationale interesser samt den styrkede arbejderklasse og socialisme vandt frem på bekostning af den internationale liberalisme. Den internationale liberalisme var på det nærmeste død i årene efter århundredeskiftet. Liberalismen skulle først for alvor vende tilbage efter 2. Verdenskrig.